

„Българистиката по света, филологията у дома“
“Bulgarian Studies around the World, Philology at Home”

КЪМ ВЪПРОСА ЗА ВИДОВЕТЕ СКАЗУЕМИ В СЪВРЕМЕННИЯ БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Елена Каневска-Николова

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, филиал Смолян

Резюме. В статията се прави допълнение към предложената от проф. Ст. Брезински система на българските сказуеми. Ревизира се становището за липсата на прости номинални, прономинални, нумерални и адвербиални сказуеми, като се прилага логико-семантичният подход. Въвеждат се пет нови вида сказуеми според структурния критерий – четирикомпонентни (съдържащи модален, фазов, спомагателен глагол и основна съставка – съществително/прилагателно име, местоимение, числително име, наречие или междуметие), както и още един вид вербално сказуемо – четирикомпонентно, получено чрез прибавяне на още един модален глагол към сложното съставно сказуемо. Така се премахва досегашната „дефективност“ в системата на българските сказуеми и тя се обогатява с още няколко вида.

Ключови думи: видове сказуеми; вербални (глаголни) сказуеми; номинални (именни) сказуеми; прономинални (местоименни) сказуеми; нумерални (с числително) сказуеми; адвербиални (наречийни) сказуеми; прости, съставни, условжени комбинирани сказуеми

Класификацията на българските сказуеми, техният брой и видове са в пряка зависимост от определянето на сказуемостта в безглаголните изречения. К. Попов (1979: 14 – 15), П. Бъркалова (1997: 30) и др. приемат, че в този тип изречения предикативността е имплицитна. П. Бъркалова разграничава *предикативност* и *сказуемост* като йерархични понятия – предикативността бива експлицитна (= сказуемост), когато сказуемостта е изразено с глаголна или глаголно-именна форма: *Птиците летят; Денят е прекрасен*, и имплицитна: *Нощ (е)* (цит. съч.: 30). П. Радева също прокарва разграничение между предикативност и сказуемост, както и между сказуемост и глаголност. Предикативност (експлицитна или имплицитна) притежават всички изречения, сказуемост – изреченията, имащи някакъв вид сказуемо, а глаголността се ограничава само до изреченията с глаголно сказуемо (Radeva, 2009: 23). Възниква въпросът съществуват ли изречения без сказуемо и каква синтактична функция изпълняват съществителните или именните групи в изреченията от

типа *Нощ*. или *Тиха лятна нощ*. Ст. Стоянов поставя аналогичния въпрос коя част от предикативната основа е изразена със съществителното име или словосъчетанието. Изхождайки от логическата теория, според която по-важно значение има предикатът, изразяващ новото, неизвестното, авторът приема, че в този тип изречения предикативността е изразена със съществителното име или словосъчетанието, което от формално-синтактично гледище е сказуемо. На другия въпрос – от какво се застъпва първият член на предикативната основа, отговорът е, че той е „имплициран в комплекса от възприятията и усещанията на лицето, което е изказало изречението от разглеждания тип“ (Stoyanov, 1979: 21 – 22). Следователно изреченията *Тиха лятна нощ*; *Дъх на сено* могат да се представят като *Това, което усещам, е тиха лятна нощ* или *дъх на сено*. И от гледна точка на актуалното членение на изречението предикатът или ремата е *тиха лятна нощ* и *дъх на сено*, ето защо би следвало да се подчертаят като сказуеми. В такъв случай тези сказуеми формално ще бъдат прости именни (с липсваща първа съставка – спомагателен глагол), изразени със съществително име или с именно словосъчетание (разширени). Такъв вид сказуемо обаче липсва в известните ни класификации.

При типологизирането на сказуемите се прилагат два критерия – структурен (според броя на съставките) и морфологичен (според начина на изразяване – с различни части на речта). Относно първия класификационен критерий съществува единство в научната литература – в зависимост от броя на съставките сказуемите биват прости (с една съставка), съставни (с две съставки) и сложни съставни¹⁾ (с три съставки). Единствено П. Радева допуска „3 и повече глагола“ при третия структурен вид, като привежда примера *мога да успявам да започвам да работя* за „усложнено съставно глаголно сказуемо, получено чрез двукратно усложняване на мотивиращото съставно глаголно сказуемо“ (Radeva, 2009: 80). Също така усложненото съставно именно (сложното съставно именно) сказуемо според авторката „включва най-малко три компонента“ (цит. съч.: 81). Приведени са няколко примера за четирикомпонентни варианти на усложненото съставно именно сказуемо: *Не мога да продължавам да се правя на сърдита...; ... мога да продължавам да се правя на разсеян...; ...започвам да не мога да бъда спокойна...; ...държа да продължа да се считам за негов приятел*. Последният пример е неприемлив, тъй като първият глагол не е помощен, а е пълнозначен – изразява желателност, а не възможност или необходимост, и е синонимен на *искам, желая*.

По отношение на втория класификационен критерий липсва единство в научната литература. Й. Пенчев (Boyadzhiev, Kutsarov, Penchev, 1998: 535 – 542) и П. Бъркалова (цит. съч.: 110 – 111) разглеждат два вида сказуеми според начина им на изразяване – глаголни и именни (тези два вида се изучават и в училище). К. Попов, Ив. Недев и П. Радева включват и междуметно сказуемо, като при комбинацията на двата класификационни признака

се получават 6 вида сказуеми (Gramatika, 1983:126 – 144; Nedev, 1992: 84 – 98; Radeva, 2009: 67 – 84). Ст. Брезински представя твърде богата система на българските сказуеми (Brezinski, 1995: 101 – 141). В зависимост от това с каква част на речта са изразени, сказуемите според него биват вербални (глаголни), номинални (именни), прономинални (местоименни), нумерални (с числително име), адвербиални (с наречие) и интерекциални (междуметни). При комбинирането на двата критерия видовете сказуеми стават 14. Нагледно могат да се представят чрез символи и примери в следната таблица:

Видове сказуеми	Вербални	Номинални	Прономинални	Нумерални	Адвербиални	Интерекциални
Прости	V: Аз лея . Щях да съм чел.	–	–	–	–	I: И те ха-ха-ха!
Съставни	V _м + V: Той може да отиде. V _ф + V: Той спря да ходи.	V _{сьм} + N: Те са ученици. V _{сьм} + A: То бе широко.	V _{сьм} + Pron: Ние сме техни. Това е всичко.	V _{сьм} + Num: Вие сте първи. Бяха трима.	V _{сьм} + Adv: Тя бе далеч. Беше добре.	V _{сьм} + I: Ти си малко тра-ла-ла.
Комбинирани	V _м + V _ф + V: Тя трябва да започне да работи. Той може да спре да пуши.	V _м + V _{сьм} + N/A: Ти може да си прав. V _ф + V _{сьм} + N/A: Вие продължавате да сте студент.	V _м + V _{сьм} + Pron: Те трябва да са наши. V _ф + V _{сьм} + Pron: Продължават да са такива.	V _м + V _{сьм} + Num: Те могат да са първи. V _ф + V _{сьм} + Num: Продължаваме да сме двамата.	V _м + V _{сьм} + Adv: Трябваше да съм наблизо. V _ф + V _{сьм} + Adv: Продължава да е зле.	V _м + V _{сьм} + I: Трябва да си малко ку-ку. V _ф + V _{сьм} + I: Продължавай да си хахо-хи-хи.

Четирите празни клетки могат да се запълнят, ако приемем концепцията на Ст. Стоянов за изразяването на предикативността при безглаголните изречения. Съществителното или именното словосъчетание в безглаголните именни изречения ще бъдат прости именни сказуеми, а местоимението, числителното име или наречието – съответно просто прономинално, нумерално

или адвербиално казуемо в непълни изречения (при отговор на въпрос в диалогична реч):

N: *Пролет. Мирис на цветя.* – прости номинални казуеми.

Pron: *Чия е тази чанта?* – *Моя (е).* – просто прономинално казуемо.

Num: *Колко души бяха?* – *Двама (бяха).* – просто нумерално казуемо.

Adv: *Как е?* – *Добре (е).* – просто адвербиално казуемо.

Освен това към всички сложни съставни (комбинирани) казуеми може да се прибави още една – четвърта съставка, и да се получи четирикомпонентно или усложнено комбинирано казуемо. Четирикомпонентното вербално казуемо се получава, като към комбинираното се прибави още един модален глагол, а останалите четирикомпонентни казуеми съдържат модален, фазов, спомагателен глагол и основна съставка – съществително/прилагателно име, местоимение, числително име, наречие или междуметие.

$V_M + V_M + V_\Phi + V:$ *Той трябва да може да спре да пуши.*

$V_M + V_M + V_\Phi + N/A:$ *Трябва да спреш да бъдеш несериозен.*

$V_M + V_\Phi + V_{сѐм} + Pron:$ *Трябва да продължат да са наши.*

$V_M + V_\Phi + V_{сѐм} + Num:$ *Може да продължи да е първи.*

$V_M + V_\Phi + V_{сѐм} + Adv:$ *Трябва да продължава да бъде наблизо.*

$V_M + V_\Phi + V_{сѐм} + I:$ *Може да продължи да бъде ку-ку.*

И така, ако се приложи логико-семантичният подход, четирите „празни клетки“ в системата на българските казуеми, предложена от Ст. Брезински, се запълват с прости номинални, прономинални, нумерални и адвербиални казуеми. Простите номинални казуеми се изразяват със съществителното име или именното словосъчетание в безглаголните именни изречения, а употребата на простите прономинални, нумерални и адвербиални казуеми се свежда до непълните изречения в рамките на диалогичната реч. Освен това шестте вида комбинирани казуеми могат да се усложнят чрез прибавяне на още една съставка и да се получат четирикомпонентни казуеми. При номиналните, прономиналните, нумералните, адвербиалните и интерекциалните казуеми се прибавя или модален, или фазов глагол, а при вербалните – още един модален глагол. По този начин видовете казуеми в съвременния български език стават 24 на брой.

БЕЛЕЖКИ

1. Наречени от Ст. Брезински за краткост комбинирани (Брезински, 1995: 102 и сл.). Според терминологията на П. Радева – усложнени съставни (глаголни и именни) – (Радева, 2009: 79 – 84).

ЛИТЕРАТУРА

- Бояджиев, Т., Куцаров, Ив. & Пенчев, Й. (1998). *Съвременен български език: Фонетика, лексикология, словообразуване, морфология, синтаксис*. София: Петър Берон.
- Брезински, Ст. (1995). *Кратък български синтаксис*. София: Св. Климент Охридски.
- Бъркалова, П. (1997). *Българският синтаксис – познат и непознат*. Пловдив: Паисий Хилендарски.
- Граматика на съвременния български книжовен език*. Т. III. Синтаксис. София: БАН.
- Недев, Ив. (1992). *Синтаксис на съвременния български книжовен език*. София.
- Попов, К. (1979). Категорията предикативност като структурен признак на изречението (с. 7 – 17). В: *Помагало по български синтаксис*. София: Наука и изкуство.
- Радева, П. (2009). *Записки по синтаксис на съвременния български книжовен език (словосъчетание и просто изречение)*. Велико Търново: Св. св. Кирил и Методий.
- Стоянов, Ст. (1979). Същност и тълкуване на безглаголните показателни изречения в българския език (с. 18 – 26). В: *Помагало по български синтаксис*. София: Наука и изкуство.

REFERENCES

- Boyadzhiev, T., Kutsarov, Iv., Penchev, Y. (1998). *Savremenен balgarski ezik: Fonetika, leksikologiya, slovoobrazuvane, morfologiya, sintaksis*. Sofia: Petar Beron.
- Brezinski, St. (1995). *Kratak balgarski sintaksis*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.
- Barkalova, P. (1997). *Balgarskiyat sintaksis – poznat i nepoznat*. Plovdiv: Paisiy Hilendarski.
- Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik*. (1983). T. III. Sintaksis. Sofia: BAN.
- Nedev, Iv. (1992). *Sintaksis na savremenniya balgarski knizhoven ezik*. Sofia.
- Popov, K. (1979). The Predicate Category as a Structural Sign of the Sentence (pp. 7 – 17). In: *Pomagalo po balgarski sintaksis*. Sofia: Nauka i izkustvo.
- Radeva, P. (2009). *Zapiski po sintaksis na savremenniya balgarski knizhoven ezik (slovoosachetanie i prosto izrechenie)*. Veliko Tarnovo: Sv. sv. Kiril i Metodiy.
- Stoyanov, St. (1979). Essence and interpretation of the non-verbal indicative sentences in the Bulgarian language (pp. 18 – 26). In: *Pomagalo po balgarski sintaksis*. Sofia: Nauka i izkustvo.

TO THE QUESTION OF PREDICATE TYPES IN MODERN BULGARIAN LANGUAGE

Abstract. With this article we propose an addition to Prof. Brezinki's system of Bulgarian predicates. The statement about the absence of simple nominal, numeral and adverbial predicates is revised. Five new types are introduced – four-component (containing a modal, phase, auxiliary verb and main ingredient – noun / adjective, pronoun, numeral name, adverb or interjection), as well as another type verbal predicate – four-component, obtained by adding another modal verb to the complex composite predicate.

Keywords: predicate types; verbal; nominal; pronominal; numeral; adverbial simple, complex composite

✉ **Prof. Elena Kanevska-Nikolova, DSc.**
Plovdiv University "Paisii Hilendarski", Smolyan Branch
32, Dicho Petrov St.
Smolyan, Bulgaria
E-mail: elenatn@abv.bg